

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ ВЧЕНЬ; ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

УДК 34.06

Олександр Вікторович Басай

кандидат юридичних наук, доцент

ПОНЯТТЯ ЮРИДИЧНИХ ФАКТІВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Юридичний факт, як підстава виникнення прав та обов'язків, є однією із базових категорій, як теорії права, так і окремих галузей, зокрема і цивільного. Юридичні факти зазнають постійних змін під впливом розвитку суспільних відносин у різних галузях суспільного життя, які призводять до появи нових об'єктів, нових способів розпорядження правами, відповідно, нових обставин, які можуть бути віднесені до юридичних фактів, що породжує чимало наукових дискусій, які ведуться навколо розуміння суті, змісту зазначеної категорії.

Специфіка окремих об'єктів права інтелектуальної власності, мета їх створення та використання обумовлює закріплення у законодавстві різних підстав виникнення прав та обов'язків у творців, правовласників та їх правонаступників. Визначення моменту та ключового юридичного факту (як одиничного, так і у сукупності юридичних фактів), з яким пов'язується виникнення прав у галузі інтелектуальної власності, має важливе не лише теоретичне, а й практичне значення, адже саме з ним пов'язується набуття особою можливості для повноцінного захисту результатів інтелектуальної творчої діяльності. А це є принциповим у галузі інтелектуальної власності, де право першості, пріоритету відіграє ключову роль у виникненні прав у одних суб'єктів та обмеженні прав інших.

Важливе значення для розкриття суті юридичних фактів мають наукові праці В.Б. Ісакова, О.С. Йоффе, А.В. Коструби, М.А. Рожкової, В.В. Копейчикова, Г.В. Кікоть, Харитонова Є.О., Харитонові О.І. У юридичній науці приділяється чимало уваги дослідженню суті, видів юридичних фактів. Разом з тим, у галузі інтелектуальної власності

проблема юридичних фактів не отримала належного теоретичного дослідження.

Юридичний факт є однією з основоположних категорій як у теорії права, так і у праві інтелектуальної власності.

Категорія «юридичний факт» – це результат динамічного розвитку юридичної практики, прагнення осмислити й охопити єдиним поняттям різноманітні передумови діалектики правовідносин [1].

Одним із найбільш поширених підходів до розкриття поняття юридичних фактів є їх визначення як обставин реального життя, з якими норми права пов'язують встановлення, зміну чи припинення правовідносин [2, с.193].

Як відзначає О.І. Харитонова, наведене визначення поняття юридичного факту поєднує у собі два нерозривно пов'язаних моменти: матеріальний і юридичний. З одного боку, це явище дійсності – подія або дія. У цьому сенсі йдеться про матеріальний, а точніше «реальний» факт. Але, з іншого боку, цей реальний факт, будучи передбаченим нормою права, породжує відповідні правові наслідки, а тому є не просто «фактом реальності», а фактом юридичним [3, с.45].

Мурмугіна В.В. наголошує на подвійному характері природи юридичного факту і необхідності виділення матеріальної і ідеально-правової складових його сутності: 1) у вигляді реального життєвого явища або процесу; 2) у вигляді нормативної науково-практичної конструкції (факту-моделі). Факт як явище об'єктивної дійсності матеріальний, а як правова модель ідеальний, виступає якоюсь абстракцією, набором юридично виділених ознак [4].

До ознак, які характеризують матеріальну складову юридичних фактів відносяться наступні: конкретні, індивідуальні; несуть у собі інформацію про стан суспільних відносин, що входять до предмета правового регулювання; певним чином виражені зовні; складаються з наявних або відсутніх визначених явищ матеріального світу. До ознак, що характеризують нормативну складову юридичного факту, відносять обставини: безпосередньо або опосередковано передбачені нормою права; зафіксовані у встановленій законодавством процедурно-

процесуальній формі. Більшість юридичних фактів мають правове значення, як правило, лише у тому випадку, коли вони належним чином оформлені і засвідчені (у вигляді документів, довідок, журнального запису тощо); викликають передбачені нормами права юридичні наслідки [5, с. 420-421].

Про подвійний характер життєвих явищ, що мають здатність до породження правових відносин, обумовлюють їх динаміку і закріплюються в нормі права, зазначає Рябов О.Є. Подібні життєві явища мають подвійний характер і конструктивно включають в себе і юридичні, і соціальні елементи. Юридичні характеристики, що визначаються нормою, відповідають за статику правового регулювання, тоді як динаміку юридичного процесу забезпечують ті обставини соціально-правової ситуації, які підлягають віднесенню до числа юридичних фактів. Норма права має статично загальний характер, її завдання виражається в базовій інформаційній функції і для того, щоб закріплена в нормі інформація почала працювати, потрібні певні засоби, які носять активний конкретизуючий характер і слугують досягненню цілей правового регулювання в окремо взятій соціально-правової ситуації. До числа цих засобів підлягають включенню юридичні факти - соціальні явища об'єктивної дійсності, що носять динамічний характер і дуже часто проявляються в діях учасників суспільних відносин. У забезпеченні динаміки правового регулювання полягає головне призначення юридичних фактів і проявляється роль у цьому процесі [6].

Юридичний факт це: по-перше – конкретні життєві обставини, явища, елементи соціальної дійсності, по-друге – обставини, визнані нормами права, прямо чи опосередковано відображені в законодавстві, оскільки вони переважно точно або в загальному вигляді передбачаються гіпотезою правової норми [7].

Слід відзначити, що питання взаємозв'язку юридичних фактів та норм права, а точніше закріплення фактів в гіпотезах юридичних норм, є дискусійним.

Так, відповідно до позиції О.Ф. Черданцева, надання правового характеру тим чи іншим обставинам цілком залежить від волі законодавця, офіційної влади, а не від самих учасників життєвого

процесу, хоча без них ці обставини могли б і не наступити. Не право породжує подібні факти, вони виникають і існують без нього, але право надає їм юридичний статус в цілях їх врегулювання, упорядкування. Це реакція правової норми на конкретну ситуацію, передбачену в її гіпотезі. Юридичні факти служать безпосередньо приводами, підставами для виникнення, зміни, припинення правовідносин. Факти є юридичними тому, що, по-перше, вказівка на них міститься в нормі права (гіпотезі), по-друге, з наявністю цих фактів норми права пов'язують настання юридичних наслідків, тобто виникнення, зміну або припинення правовідносин (суб'єктивних прав або юридичних обов'язків) [8].

На фіксації юридичних фактів у нормах права наголошує також Т.О. Чернадчук, яка визначає юридичний факт, як передбачені гіпотезою норми права життєві обставини, умови та факти, наявність або відсутність яких спричиняє певні юридичні наслідки – виникнення зміну та припинення правовідносин [9].

На відміну від більшості визначень, в яких юридичний факт розглядається як життєві обставини, Т.О. Чернадчук до юридичних фактів відносить також умови і факти.

Юридичними є не всі життєві факти, а лише передбачені нормативно. Юридичні факти закріплюються і описуються в гіпотезах правових норм як певні, потенційно можливі ситуації. У випадку виникнення такої ситуації в реальному житті настають передбачені нормою правові наслідки у вигляді виникнення (зміни, припинення) правовідносин [10, с.134].

П.М. Рабінович тлумачить юридичний факт як передбачену гіпотезою правової норми конкретну обставину, з настанням якої виникають, змінюються або припиняються правові відносини [11, с.84].

Також під юридичним фактом пропонується розуміти частину норми права, яка містить в собі модельний опис обставини реальної дійсності, з яким ця норма пов'язує настання певних правових наслідків [12].

Юридичні факти – конкретні фактичні обставини, що зумовлюють виникнення, зміну або припинення правовідносин. Це традиційне

визначення не надто коректне, оскільки передбачає, що юридичні факти є чимось зовнішнім по відношенню до правовідношення, передують йому. Насправді, юридичний факт – такий стан правовідношення, «поворот», «момент» в його розвитку, з яким пов'язуються певні юридичні наслідки [13].

Юридичні факти – це та зона дії права, де правові норми стикаються з життям, з конкретною дійсністю. Отже, юридичні факти дозволяють вивести правовідношення в площину проблематики фактичних відносин, показати зв'язок вивчення правових відносин з соціологією, теорією управління та іншими суспільними науками [14, с. 150].

Під юридичними фактами в цивільному праві розуміють обставини, наявність яких спричиняє встановлення, припинення або зміну цивільних прав та обов'язків, або інші цивільно-правові наслідки для учасників цивільних правовідносин. У зв'язку з цим юридичним фактом цивільного права доцільно визнавати обставини, з якими закон або договір пов'язує виникнення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, будь-які інші юридичні наслідки в сфері цивільних правовідносин [15].

У науковій доктрині також існує думка про те, що юридичні факти не можуть виключно залежати від закріплення у гіпотезі норми права.

Красавчиков О.О. відзначав, що виходячи з того, що юридичний факт - це факт реальної дійсності, з якими норми права пов'язують юридичні наслідки, а співвідношення названих фактів і норм будується за принципом приватної свободи і загальної передумови руху цивільних правовідносин, не можна уявляти собі, нібито юридична значимість того чи іншого явища повинна бути надана тільки тому факту, який прямо, як такий, зазначений у конкретній нормі права [16].

Підтримуючи таку точку зору Красавчикова О.О., Н.В. Александрова відзначає, що: по-перше, не можна сказати про відсутність юридичного факту, у разі відсутності відповідної норми права, і, по-друге, законодавець не зобов'язаний регулювати кожен факт реальної дійсності. Разом з тим, зазначене не означає, що немає потреби в законодавчому закріпленні юридичних фактів, які зустрічаються найбільш часто, з метою ефективного здійснення цивільного обороту. До числа юридичних фактів цивільного права слід віднести ті явища

об'єктивної реальності, які мають здатність породжувати цивільні правовідносини, становлення і розвиток яких призводить до того, що досягається головна мета існування цивільного права: механізм цивільно-правового регулювання суспільних відносин. Тим самим юридичні факти приводять даний механізм у дію, і в цьому полягає їх основне призначення в системі засобів механізму цивільно-правового регулювання [17].

П. Якушев визначає юридичні факти як соціально зумовлені конкретні життєві обставини, які входять у предмет правового регулювання, прямо або побічно передбачені нормою права, наявність або відсутність яких породжує передбачені законом наслідки: виникнення, зміну, припинення правовідносин між персонально-визначеними суб'єктами права [18, с.147].

На думку З.Д. Іванова, юридичні факти виступають безпосередньою підставою виникнення суб'єктивних прав громадян у конкретних правовідносинах та посідають самостійне місце в механізмі правового регулювання, обґрунтовуючи це тим, що вони є необхідною ланкою в переході від державного нормативного регулювання суспільних відносин до індивідуального, піднормативного регулювання через передбачені в нормах права суб'єктивні права та юридичні обов'язки, що їм кореспондуються [19, с.32].

Дослідження юридичних фактів дозволяє виділити їх ознаки.

До основних ознак юридичних фактів Ісаков В.Б. відносить наступні: юридичні факти є обставини конкретні, індивідуальні. Конкретність юридичних фактів-подій виражається в тому, що вони відбуваються в певній місцевості в деякий певний момент часу; несуть в собі інформацію про стан суспільних відносин, що входять у предмет правового регулювання; певним чином виражені (об'єктивувалися) зовні; являють собою наявність або відсутність певних явищ матеріального світу; прямо або побічно передбачені нормами права; зафіксовані у встановленій законодавством процедурно-процесуальній формі; викликають передбачені законом правові наслідки [20].

В плані понятійної характеристики юридичних фактів В.Н. Протасов

відзначає їх наступні характерні риси:

1. За своєю соціальною природою юридичні факти - це звичайні життєві обставини, які самі по собі не мають властивість викликати юридичні наслідки. Така якість надається їм юридичними нормами, і може статися так, що законодавець на якомусь етапі розвитку суспільних відносин перестане пов'язувати правові наслідки з даним юридичним фактом. Однак робиться це під впливом закономірностей суспільного розвитку. Тому юридичні факти мають глибоку суспільну природу і являють собою ще один вихід права на практику, ще один канал зв'язку права з соціальною сферою. Таким чином, юридичні факти - це суспільно-юридичні явища.

2. Юридичні факти опосередковують рух правових відносин (виникнення, зміну, припинення). І якщо правосуб'єктність розглядати як особливого роду юридичне право в рамках загальнорегулятивних правовідносин, то фактичні умови правосуб'єктності (вік, осудність і т. п.) за своєю природою і механізмом дії теж є юридичними фактами.

3. Юридичні факти породжують правові наслідки тільки у взаємодії з правовими нормами.

4. Вказівки на юридичні факти і їх опис містяться в гіпотезах юридичних норм. Поряд з нормами та суб'єктами права юридичні факти виступають однією з передумов виникнення правовідносин [21].

Таким чином, на підставі проведеного дослідження наукових підходів до розкриття суті юридичних фактів, запропоновано визначити їх, як обставини (дії приватних та публічних осіб, події, як передбачені, так і безпосередньо не визначені у законодавстві але відповідають загальним засадам цивільного законодавства), з наявністю або відсутністю яких норми права пов'язують настання певних юридичних наслідків, зокрема виникнення прав та обов'язків.

Юридичні факти змінюються з урахуванням змін, які відбуваються в суспільстві, що обумовлює актуальність та практичну необхідність проведення подальших наукових досліджень особливостей та видів юридичних фактів у різних сферах суспільного життя.

Література

1. Алексеев С.С. Общая теория права: в 2-х т. М., 1982. – Т. 2. – 360 с.
2. Загальна теорія держави і права / За ред. В.В. Копейчикова. – К. : Юрінком Інтер, 1997. – 320 с.
3. Харитоновна О.І. Правовідносини інтелектуальної власності, що виникають внаслідок створення результатів творчої діяльності (концептуальні засади) : моногр. / О.І. Харитоновна. – Одеса : Фенікс, 2011. – 346 с.
4. Дефектность юридических фактов как негативная черта правовой системы / Воротников А.А., Муругина В.В. - Саратов: Изд-во ФГБОУ ВПО "Сарат. гос. юр. акад.", 2011. - 192 с.
5. Общая теория государства и права. Академический курс в 3-х томах. Изд. 2-е, перераб. и доп. Отв.ред. проф. М.Н. Марченко. Том.2 – М.: ИКД «Зерцало-М», 2001. – С. 420-421.
6. Рябов А.Е. Юридические факты в механизме правового регулирования/ Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Специальность: 12.00.01 : Теория и история права и государства; история правовых учений / А.Е. Рябов. – Нижний Новгород, 2005.
7. Приходько Х.В. Проблеми визначення конституційно-правового регулювання / Х.В. Приходько // Вісник Запорізького національного університету. – 2009. – №1. – С. 59-60.
8. Черданцев А.Ф. Теория государства и права: Учебник для вузов. – Ленинград: Из-во Ленинградского Ун-та, 2000. – 432с.
9. Чернадчук Т.О. Концепція юридичних фактів в інформаційній сфері банківської діяльності / Т.О. Чернадчук // Правовий вісник Української академії банківської справи. – 2011. – № 2 (5) [Електронний ресурс] Режим доступу: http://lib.academy.sumy.ua/library/P_Visnik/Numbers/2_5_2011/Contents.htm
10. Демин А.В. Теория государства и права: Курс лекций – М.: ИНФРА-М, 2004. – 184 с.
11. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави: Навч. посібник. – 5 вид., зі змінами. – К. Атіка, 2001. – 174 с.
12. Махиева А.Х. Юридические факты в гражданском праве Кыргызской Республики / Дис. ...кан.юрид.наук, спец. 12.00.03 / Махиева, Антонина Хасановна [Электронный ресурс]. – 2011. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/yuridicheskie-fakty-v-grazhdanskom-prave-kyrgyzskoi-respubliki>
13. Четвернин В.А. Проблемы теории права и государства. Краткий курс лекций. М., 2007. – 299 с.
14. Андроновна В.А. Юридичні факти у трудовому праві: поняття, ознаки та властивості / В.А. Андроновна // Актуальні проблеми держави і права. – 2011. – С.149-154.
15. Кочергіна В.О. Правовий акт як підстава виникнення цивільних прав та обов'язків Автореф. дис. ...кан.юрид.наук за спец. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право / О.В Кочергіна. – Київ, 2009. – 18 с.
16. Красавчиков О.А. Юридические факты в советском гражданском праве. - М.:

Госюриздат, 1958. – 182 с.

17. Александрова Н.В. Юридические факты в механизме гражданско-правового регулирования / Александрова Н.В., Федоров И.З. // Вестник Российского университета кооперации. – 2014. – № 1 (15). – С. 35-38.

18. Якушев П.А. Правообразующие юридические акты и поступки в механизме правового регулирования: Дис. ... канд. юрид. наук. Специальность: 12.00.01 : Теория и история права и государства; история правовых учений / П.А. Якушев. – Москва, 2004. – 165 с. <http://www.dissercat.com/content/pravoobrazuyushchie-yuridicheskie-akty-i-postupki-v-mekhanizme-pravovogo-regulirovaniya - ixzz38zfqfbQR>

19. Иванова З.Д. Юридические факты и возникновение субъективных прав граждан // Советское государство и право. – 1980. – №2. – С. 31-37.

20. Исаков В.Б. Юридические факты в российском праве / В.Б. Исаков // Учебное пособие. – М.: Юридический Дом «Юстицинформ», 1998. – 48 с.

21. Протасов В.Н. Теория права и государства. Проблемы теории права и государства: Вопросы и ответы. – М.: Новый Юрист, 1999. – 240 с.

Анотація

Басай О.В. Поняття юридичних фактів: теоретичний аспект. – Стаття.

Стаття присвячена дослідженню наукових підходів до визначення юридичних фактів. Розкрито співвідношення юридичних фактів і норм права. Визначено ознаки юридичних фактів.

Ключові слова: юридичний факт, дія, подія, норма права, життєві обставини.

Аннотация

Басай А.В. Понятие юридических фактов: теоретический аспект. – Статья.

Статья посвящена исследованию научных подходов к определению юридических фактов. Раскрыто соотношение юридических фактов и норм права. Выделены признаки юридических фактов.

Ключевые слова: юридический факт, действие, событие, норма права, жизненные обстоятельства.

Summary

Basay O.V. The Concept of Legal Facts: Theoretical Aspect. – Article.

The article investigates the scientific approaches to the determination of the legal facts. Author discloses the ratio of legal facts and the law. The article highlights the features of the legal facts.

Key words: legal fact, act, event, rule of law, the circumstances of life.

